

ktoré by si vyžadovali vyjasnenie a spresnenie, svojou originalnosťou v riešení danej problematiky, ako aj v nastolovaní závažných problémov je práca Z. Augustyneka cenným prínosom v dialekticko-materialistickom rozpracovaní základných vlastností času. Autor na základe bohatého materiálu súčasných prírodných vied

ukazuje cestu, ktorá sa zdá schodná pri objasňovaní podstaty času, spresňuje jednotlivé vlastnosti kategórie času a tým prispieva k adekvátnosti filozofických pojmov so súčasným stavom vedeckého poznania.

Ján Dubníčka

FILOZOFICKÁ A INTERDISCIPLINÁRNA ŠTÚDIA O PROBLÉME OSOBNOSTI

Kniha J. Cígera *Normalita a mravnosť osobnosti* je zameraná na problém ľudskej osobnosti. Autor sa v nej snaží o dialektickú teóriu človeka so špeciálnym zreteľom na druhovú typickosť charakteru a na nej založenú axiológiu a etiku. Metódou skúmania je syntéza kultúrnohistorických, sociologických, psychologicko-psychiatrických, biologických, fyzikálnych a filozofických názorov. Syntézu dosahuje svojráznou analýzou a logickou konštitúciou kategórie konkrétnej totality. Práve v tejto analýze a aplikácii uvedenej kategórie je podľa nášho názoru novosť i meritum knihy. Kategória totality tu vyjadruje všeobecnú formu objektívneho dialektického bytia, čo umožňuje autorovi chápať ju ako podstatu logickosti a kritickosti, ako principiálny pojmový odraz dialekticko-materiálneho bytia a logické stredisko všetkých ostatných významových kategórií dnešnej vedy, ako sú kategórie štruktúry, systému, vývinu, zákona, podstaty i nekonečna. Kategóriou totality ako syntetickým pojmom sa potom autor snaží zjednotiť filozofické, psychologické, biologické a fyzikálne myslenie. Kategória totality syntetizuje čiastkové kategórie súvislosti, protirečenia vývinu a matérie a podľa autora predstavuje podstatu teoretickej uvedomelosti praxe ako dialektického vzťahu človeka a prírody, vedomia a bytia. Kategória konkrétnej totality a jej logická konštitúcia je potom zárukou teoretickej istoty reality sveta osebe nezá-

vislej od aktuálnosti vedomia a teda aj teoretickej oprávnenosti syntézy dialektiky prírody a dialektiky spoločnosti. Takéto hľadisko mu umožňuje riešiť problém „onticky obsažného vzťahu a kriticko-logickej noogenézy kategórií“. Práve tieto problémy sú významné, pretože ich riešenie sa v štúdiu J. Cígera jasne diferencuje od pragmatického i naivno-živelného poňatia praxe, od agnosticizmu i dogmatizmu, ktoré, ako sa dozvedáme z textu, nepriaznivo vplývajú na riešenie problému osobnosti, jej ľudskej typickosti — normality, na problém mravných noriem a sankcií.

Kniha sa člení na 7 kapitol. Prvá kapitola vymedzuje systémovú súvislosť medzi filozofiou a problémom osobnosti. Filozofia tu predstavuje jednak formálne a jednak obsahové rozširovanie a prehľbovanie vedomia vo vzťahu vedomia k sebe, k psychofyzickej individualite a k vonkajšiemu svetu. Základnú úlohu filozofie vidí autor vo vyjasňovaní kategórií, ktoré objavila, čím sa stala základom teoretického poznania. Filozofia v podstate „je sebaaktualizačným vzťahom osobnosti k sebe, je jej uvedomelým pestovaním, kultúrou kritického, axiologicko-mravného a ontologického vedomia a tým aj systému najmä centrálnych motívov ľudských vzťahov“. (Str. 7.)

Na riešenie problému osobnosti vplýval mimoriadne negatívne pozitívizmus, jeho školy s ich nedostatočným porozumením pre vnútornú logiku kategórií, ako aj

ich agnostické dôsledky. Podľa autora je vedecká revolúcia 20. stor. návratom k teoreticky prehĺbenej kategórii totality a tým potvrdením filozoficko-dialektických anticipácií. Zameraniu na problémy osobnosti pomáha aj sama história, ktorá zdiskreditovala práve tak naivnonáboženskú svetonázorovú výchovu, ako aj pozitivistické ilúzie. Ani existencializmus však nestačí zvládnuť živelné postrehy dialektickosti ľudského bytia svojím v podstate nedialektickým spôsobom myslenia.

Druhá kapitola z histórie koncepcií a teórií osobnosti podáva prehľad filozoficko-vedeckých koncepcií a teórií osobnosti so zreteľom na najznámejšie a najdôležitejšie smery, a tak dopĺňa prvú kapitolu. Prevažujú, prirodzene, informácie o filozofických koncepciách. Najdôležitejšie smery z psychológie sú uvedené predovšetkým ako doklad, že vývin psychológie a filozofie konverguje v pojme konkrétnej totality. Vývin vedy a vývin filozofie akoby bol slovami autora „prekopaním tunela cez vrch nevedomosti“, pričom obaja historickí kopáči sa stretli práve v jednom bode, v jednom princípe, v kategórii totality. Kapitola stručne charakterizuje jednotlivé etapy filozofického myslenia a je koncentrátom historicko-filozofického a historickovedného výkladu na skromných 14 stranách so zameraním na výstižne charakterizovaný vývin metodológie v oblasti kategoriálnej ideácie. Analýzy sú nekonvenčné a predstavujú výťažok materiálového výskumu. Zvláštnu pozornosť venuje autor na viacerých miestach útvarenej psychológii (geštaltistom), aj keď poukazuje na nevyjasnené pojmy. Ukazuje súčasne, že nedostatočná ideácia kategórie totality v niektorých filozofických smeroch, ako bol napr. bergsonizmus, znamená nedostatok racionálnej motivácie tvorivého zamerania osobnosti. Toto tvorivé zameranie sa potom odvodzuje jednostranne iba od biologických činiteľov a vedie k rasizmu. Kapitola si nerobí nárok na úplnosť v detailnom opise smerov, avšak poskytuje všetky základné

oporné informácie pre autorov cieľ — vystihnúť konvergenciu vedecko-filozofického vývinu.

Autor kladie dôraz na myšlienku, že človek je *prírodno-spoločenská bytosť*, čo nie je bez dôsledku pre prírodnospoločenský fakt osobnosti. Osobnosť mu je viac než ľudská *špecifika*, *aktualizovaná* spoločenskou duchovnou interakciou. *Potenciály* tejto aktualizácie sú obsiahnuté v marxovsky poňatej ľudskej *prírodzenosti*, ktorej pojem už zapadá do teórie dialektiky človeka ako zložky dialektiky prírody. Osobnosť je tu *celková individuálna* podmienka vedomej a uvedomelej praxe, totalita všetkých dedičných a adaptačných vlastností a *individuálne asimilovaných spoločenských* vplyvov, podmieňujúcich prax. Osobná prax je potom iba špeciálnou formou konkrétnej spoločenskej praxe, ako aj praxe ľudského druhu.

Tretia kapitola je náčrtom teórie a definície osobnosti a opiera sa o hraničné poznatky najrôznejších odborov. Autor poukazuje, že definícia osobnosti nie je jednotná, dokonca ani v rámci marxizmu, hoci táto nejednotnosť má rôzny stupeň. Napr. „osobnosť“ sa niekedy stotožňuje s „ľudskou podstatou“ zo známeho Marxovho výroku o ľudskej podstate ako súhrne spoločenských vzťahov. Odtiaľ sa potom vyvodzuje, že „spoločnosť“ je určujúcim faktorom pre osobnosť. „Spoločnosť“, nevyhnutný faktor aktualizácie ľudských potenciálov, špecifiky človeka, nie je však to isté ako „spoločenské bytie“ a ľudská špecifika nie je to isté ako „osobnosť“, aj keď práve táto špecifika, klasifikačná podstata dáva osobnosti ľudský rozmer. Preto sa autorovi vidí správnejšie zdôrazniť ako určujúci faktor vývinu osobnosti *spoločenské bytie*. Konkretizuje sa v druhove a spoločensky súvisiacej „hromadnej osobnej praxi“, v ktorej hromadný jedinec, masa asimiluje spoločenské a iné vplyvy a sám tvorí spoločenské vzťahy v podobe medzosobných vzťahov a spoločenských štruktúr a systémov. „Spoločnosť“ ako faktor tvorený človekom a

späťne na neho pôsobiaci, ako faktor daný pôvodne v podobe *prírodnej komunity*, spájanej *inštinktom družnosti*, pôsobí tu ako *špecificky* nevyhnutný faktor, a to aj v procese adaptácie. Tento proces nemusí totiž znamenať iba prispôsobenie, ale aj vzdor a tvorivý čin. Spoločnosť ako určujúci faktor aktualizácie špecifických potenciálov, ktoré sú dané dedične, platí v relácii k ľudskej podstate, kým osobnosť ako bezprostrednú podmienku individuálnej praxe určuje spoločenské bytie. Preto sa autor díva na určujúci faktor nielen sociologicky, ale viac sociálno-psychologicky, ako aj v prírodno-civilizačnej konkrétnosti. Preto autor dôsledne používa termín osobno-spoločenská prax, pretože osobná prax je vo svojej *konkrétnosti* vždy elementárnym prípadom dynamiky spoločenského bytia.

Pre vývin osobnosti ako individuálneho určenia, hoci vzniká aj neindividuálnymi vplyvmi, sú významné faktory koncentrované v osobnej praxi, a to v praxi chápanej ako aktivita a aktívna asimilácia vplyvov. Osobnosť dostáva konečný tvar práve v tejto aktivite produkujúcej a asimilujúcej, prekonávajúcej i adaptačnej, pričom relatívne samostatným činiteľom je sama prax, jednota faktorov, ktorá je viac než iba súhra faktorov. Týmto prístupom autor prekonáva naturalisticky striktný determinizmus a snaží sa o *dialektický determinizmus* tvorivej, na vývine založenej ľudskej aktivity. Sama individuálna prax je vyústením vplyvu faktorov skoncentrovaných v individuu ako iba *relatívne* samostatnom člene spoločenského bytia, ktorý je začlenený tak do dialektiky spoločnosti, ako aj do dialektiky prírody. Relatívna samostatnosť je však podstatnou súvislosťou, je špeciálnym prípadom aktivity totality spoločenského bytia. Relatívna diferencovanosť členov konkrétnej totality totiž totalitu neruší, ale tvorí jej vnútornú dialektickosť, jej relatívnu protirečivosť.

K takýmto záverom možno dospieť na základe štúdia myšlienkami preplneného

textu, ktorý nestačí prečítať si iba raz, aby si čitateľ zapamätal významné tvrdenia. Pritom je autor náročný a nelútostne si vymáha sústredenosť čitateľa. Kniha sa totiž vracia k problému z rôznych strán a postupne si otvára cestu k záverečným syntetickým kapitolám o normalite a etike. K týmto kapitolám patrí aj kapitola o typológii, ktorá rešpektuje možné vzdelanie čitateľa nepsychológa a nepsychiatra. Na príklade známejších typológií exponuje kritiku typológií z hľadiska normality a v rámci typológií vytyčuje okruh skutočných normotypov, diferenciálnych typov, ktoré ešte nemajú povahu psychopatií. Autor dáva aj základné poučenie v tejto oblasti vzhľadom na zvýšenú kultúru zaobchádzania s ľuďmi.

Syntetické kapitoly dotvárajú teoretický pohľad na osobnosť a prehľbujú analýzu kategórií potrebných pre tento pohľad. Autor ukazuje v nich vnútornú logiku kategórie totality, ktorú možno chápať aj ako náčrt dialektiky prírody, v ktorej sa objavuje ako čiastkový fakt dialektika človeka. Na tomto základe exponuje vlastný pojem charakterologickej normality osobnosti, ktorú odlišuje od psychickej normality, zaujímavej predovšetkým pre medicínu. Pravda, aj v medicíne sa ujala predstava, že normálnymi funkciami organizmov sú práve tie funkcie, ktoré sú primerané procesu fylogenézy. Smer tohto procesu, vzhľadom na známe poznatky, možno určiť, najmä pokiaľ ide o človeka ako celok. Pritom možno predpokladať, že tento smer je zakódovaný vo všeobecnej ľudskej dedičnosti a vplyva tak na pohlavný výber, ako aj na prirodzený výber, pričom predpokladá spoločnosť, jej tradíciu a prax, ktoré vytvára v reagovaní na podmienky. Táto antropogenéza vznikla ešte v rámci biologickej fylogenézy, ale sama už tvorí článok k vzniku vlastnej spoločnosti. V spoločenskom vývine človek sa nemusí vyvíjať v smere fylogenetической tendencie, zameranej na špecifiku človeka, druhú signálnu sústavu a

myslenie, tvorbu pojmov a vedomie, kvalifikované pojmom *ja*.

Pojem *ja* je totiž centrálnym pojmom vedomia a elementárnym pojmom obsahného celku, ktorého logika nevyhnutne vedie v ďalšom vývine k dialektickému vedomiu jedinca, spoločnosti. Tak vzniká racionálna motivácia tvorivého zamerania osobnosti. Tento tvorivý proces však u človeka nenastáva čírym somatickým vyzrievaním na podklade vyzrievania inštinktívnych dynamizmov, ale celkom zákonite na podklade najskôr prírodno-spoločenskej a neskôr kultúrno-spoločenskej integrácie. Duševno človeka, špecifikované myslením, pojmotvorbou, ktorá dodáva ľudskú kvalitu aj ľudskému rozumu ako schopnosti invencie, je totiž nezlučiteľné so stereotypom inštinktu, a preto sa jeho aktualita na rozdiel od potenciality nededí, ale znova a znova aktualizuje, uskutočňuje na základe spoločenskej tradície a praxe. Spoločnosť tak nadobúda v ľudskom bytí neobyčajný, špecificky ľudský význam. Ľudský typický charakter, charakterologická normalita je podľa autora sústavou dominantných motivácií, primeraných kategórií obsahného celku ako motívu vzťahov, praxe. V tomto smere sú príznačné dva fakty: ľudská reč napriek tomu, že je stále získanou spôsobilosťou, nikdy sa nededí; ďalej špecifický faktor ľudskej sociability — svedomie — vytvára sa v procese vzájomných interakcií indivíduí. Svedomie má u rôznych ľudí rôzny rozsah a sféru spoločenskej platnosti. Tak napr. „cudzinec“ je z tejto sféry vylúčený tým viac, čím je osobnosť primitívnejšia. Vývin osobnosti naproti tomu smeruje k univerzalizácii v rámci tvorivej vzájomnosti, ktorej princíp možno vyjadriť tým, že vývin každého jedinca je podmienkou vývinu všetkých, a preto je aj záujmom všetkých. Prirodzene, môže ísť iba o vývin jedinca schopného vývinu. J. Cíger pod osobnosťou rozumie „obsažný celok, totalitu ľudského jedinca, pretože táto totalita je nositeľom tendencií, dispozícií a pohotovosti pre uve-

domelé, tvorivo-iniciatívne, od inštinktov, návykov a zotrvačnosti pomerne nezávislé, motivované vzťahy k sebe, spoločnosti a prírode“. (Str. 58.)

Jeho teória čelí práve tak biologizmu, ktorý neviaže fylogenetickú tendenciu na centrálné systémy ľudského vedomia, súvisiace v ich aktualizácii so spoločnosťou, ako aj sociologizmu, ktorý neberie ohľad na podmienenosť „spoločnosti“ obsažnejším prírodno-spoločenským faktorom, vyjadreným kategóriou „spoločenské bytie“. Ňou sa totiž už charakterizujú súvislosti s prírodou, najmä s prírodou ako dialektickým celkom. Do tejto myšlienkovvej perspektívy začleňuje autor aj úvahy o etike. Socialistická etika ako etika historických záujmov robotníckej triedy je podľa autora ekvivalentná etike určenej fylogenetickým procesom a jeho tendenciou pokračovať aj v kultúrohistorickom vývine človeka. Táto myšlienka môže vyvolať diskusiu, lebo pod fylogenetickým vývinom sa rozumie vývin do vzniku kultúrohistorického, spoločenského pohybu a podľa nás iba v tomto pohybe sa konštituuje morálka. To, pravdaže, neznamena, že by v nej chýbala funkcia činiteľov ľudskej prirodzenosti, resp. ľudskej prírody. Z celého kontextu knihy, najmä však z kategórie totality, ako ju objasňuje J. Cíger, vyplýva, že kultúrohistorický proces je spoločenskou transformáciou, a teda aj pokračovaním „dialektiky prírody“ v človeku, ktorého základným znakom je tvorivá aktivita. Etiku vybudovanú na tomto základe považuje autor za teóriu mravnej povinnosti a zodpovednosti vzhľadom na pud vývinu a plnoccnosti človeka. Preto aj najhlavnejšia oblasť takejto etiky je etika práce, rodiny a kultúry. Základom je však etika práce, vlastná sociálnemu typu človeka práce, ktorý svojou tvorivosťou realizuje druhové určenie človeka.

Knihu Juraja Cígera, filozoficky a medicínsky vzdelaného a tvorivého autora, nemohol by v realizovanej koncepcii napísať autor, ktorý by bol iba filozofom, iba psychológom, psychiatrom, pedagógom

či historikom vedy alebo filozofie, resp. logikom a metodológom v špeciálnej oblasti výstavby kategórií. V tomto vidíme prednosť autorovho úsilia, ale aj riziko jeho podujatia. Žijeme totiž v čase, keď sa viac zdôrazňuje úzka špecializácia, keď ešte stále chýba dostatočný zmysel pre medziodborové súvislosti a celkový prehľad. Tému, ktorú si zvolil J. Cíger, by zaiste mohol spracovať team špecialistov pod filozofickým vedením. To, že sa o to pokúsil jednotlivec, nepopiera predchádzajúce tvrdenie, ak uvažíme, že menovaný autor touto štúdiou ukázal *jeden zo spôsobov*, ako je možné filozofickou reflexiou kategórií, ktoré sú metodologickým pozadím špeciálnych, predmetom skúmania konvergujúcich vedných disciplín, vytvoriť ich

jednotu a podať syntetický, *celostný* obraz o predmete skúmania. Preto sa nazdávame, že ide nesporne o priekopnícku prácu. Spomínané úsilie je však determinované špecifickosťou celkového vytvoreného obrazu, a preto z hľadiska, ktoré zdôrazňuje parciálnosť a v danom prípade neprekráča predmet psychológie, môžu vzniknúť výhrady, ktoré sa týkajú rozsahu problémov skúmaných v knihe, podobne ako aj o úplnosti resp. podrobnosti informácií. (Domnievame sa, že k tomuto posunutiu, k výmene hľadísk došlo v recenzii Cigerovej knihy od M. Zelinu v 3. čísle časopisu *Filozofia* z r. 1971.)

Božena Seilerová

Oprava

V 6. čísle nášho časopisu (ročník 1971) na str. 606 sa zamenil názov článku Vojtecha Filkorna. Správny názov má znieť: Veda a jej predmet. Prosíme čitateľov, aby si túto chybu opravili.

red.